

Oc

856

50

SEM,

Oc

856 / 50

81

EENIGE OPMERKINGEN

NAAR AANLEIDING EENER CRITIEK VAN MIJN

„MARIARHAAT BIJ DE OUDE ARABIENEN.”

DOOR

Dr. G. A. WILKEN.

Overgedrukt uit de Bijdragen tot de Taal-, Land- en Volkenkunde
van Nederlandsch-Indië. 4^e Volgr. X^e Dl. 3^e stuk.

'S GRAVENHAGE,
MARTINUS NIJHOFF.
1885.

EENIGE OPMERKINGEN
NAAR AANLEIDING EENER CRITIEK VAN MIJN
„MTRIARCHAAT BIJ DE OUDE ARABIJEREN.”

DOOR

DR. G. A. WILKEN.

In het „Journal of the Royal Asiatic Society” komt van de hand van Dr. Redhouse een opstel voor getiteld: „Notes on Prof. E. B. Tylor's Arabian Matriarchate.”¹ Deze titel is minder juist gekozen. Niet zoozeer tegen Prof. Tylor is dit opstel gericht, dan wel tegen den schrijver dezes.² Het bevat toch eene uitvoerige critiek van eene verhandeling door mij in het begin van 1884 gepubliceerd, waarin ik trachtte aan te toonen, dat de Arabieren voorheen het matriarchaat, de verwantschap uitsluitend in de vrouwelijke lijn, hebben gekend.³ De slotsom waartoe Dr. Redhouse geraakt, is voor mij niet zeer gunstig. Van mijne verhandeling heet het toch (blz. 4): „Far from establishing the thesis that the system of a matriarchate existed in olden time among the Arabians, it almost categorically proves the direct contrary.” En verder: „It is a very interesting book, discussing as it does with great learning many traditional customs of the old pagan Arabians. But it does not even attempt to prove (though it asserts as an à priori conception) that a matriarchate system was ever in existence among the

---

¹ Hier geciteerd naar een overdruk, dien de schrijver de goedheid had mij toe te zenden. Het deel van de „Journal” waarin het stuk geplaatst is, schijnt nog niet verschenen te zijn.

² Door Prof. Tylor is namelijk, in eene door hem uitgesproken rede, met een enkel woord ook gewezen op overblijfselen van het matriarchaat bij de Arabieren. De omstandigheid dat hij in die rede van mijne verhandeling: „Over de verwantschap en het huwelijks- en erfrecht bij de volken van het Maleische ras” gewag maakt, doet Dr. Redhouse onderstellen, dat hij zijne gegevens aan mij ontleend heeft.

³ Het matriarchaat bij de oude Arabieren, Amsterdam, De Bussy, 1884. Eene Hoogduitsche vertaling verscheen in hetzelfde jaar bij Schulze te Leipzi. De door Dr. Redhouse geciteerde pagina's zijn naar deze vertaling.

Arabians in days of old." Het is zeker geen bemoedigend werk tegen zulk eene uitspraak in verzet te komen. Ik vlei mij dan ook niet Dr. Redhouse tot andere gedachten te zullen brengen. Toch acht ik het mijn plicht met een enkel woord op zijne critiek te antwoorden.

Ik begin met, tot mijn leedwezen, te constateeren, dat Dr. Redhouse mij niet altijd even goed begrepen heeft. Reeds in het begin (blz. 5) vindt men een voorbeeld daarvan, waar Dr. Redhouse het doet voorkomen, alsof ik het bestaan van het totemisme bij de oude Arabieren zou hebben betoogd. Dit nu is ten eenemale onjuist. Mijne verhandeling werd geschreven naar aanleiding van een opstel van den Schotschen orientalist Robertson Smith: *"Animal worship and animal tribes among the Arabs and in the Old Testament."* Ik heb gemeend, bij wijze van inleiding, van den hoofdinhoud van dit geschrift gewag te moeten maken, en zoo is dan ook al hetgeen door mij over het totemisme gezegd is niets anders dan een kort resumé van het door Robertson Smith daarover medegedeelde. Ik refereerde slechts; ik critiseerde niet. In hoeverre de stelling van den geleerden Schot juist is, dat de Arabische stammen oorspronkelijk totem-stammen waren, stammen die het dier of het voorwerp waarnaar zij genoemd werden, vereerden, heb ik geheel in het midden gelaten, daar dit met de door mij behandelde quaestie niets te maken had. Het totemisme moge toch bij de Noord-Amerikaansche Indiënen met het matriarchaat gepaard gaan, dit is geen noodzakelijk vereischte: men vindt het evengoed bij volken die het patriarchale verwantschapsstelsel huldigen, waarvan wij onder anderen in den Indischen Archipel voorbeelden genoeg aantreffen. Als Dr. Redhouse dus zegt: *"it is self-evident that this question of a father's or ancestor's name or nickname has no connexion whatever with that of a matriarchate,"* geloof ik dat niemand hem zal tegenspreken. Heeft hij gemeend dat ik van het tegenovergestelde gevoelen was, dan heeft hij mij schromelijk misverstaan.

Een ander voorbeeld van eene onjuiste opvatting mijner woorden treft men op blz. 17 aan. Daar heet het toch: *"The old Arabian, barbarous, but exceptional and optional, practice of infanticide on daughters by their own parents, discussed in pp. 54—56 by Professor Wilken, cannot in any way be adduced as an argument in proof of a primitive matriarchate."* Heb ik, vraag ik met verwondering, dit dan gedaan? Geens-

zins. De quaestie van den kindermoord werd door mij om eene geheel andere reden ter sprake gebracht. In verband met het matriarchaat behandelde ik ook de vraag, in hoeverre bij de oude Arabieren de exogamie bestaan heeft. Robertson Smith zegt dat dit wel het geval is geweest, daarbij uitgaande van de verklaring door Mac Lennan van die instelling gegeven. Mac Lennan wil namelijk de exogamie afgeleid hebben van het gebruik van den kindermoord gepleegd op meisjes, door welk gebruik de vrouwen in den stam schaarsch werden, zoodat het noodig was ze bij anderen te nemen. Hoewel nu toegevend dat de kindermoord op meisjes veelvuldig bij de oude Arabieren voorkwam, heb ik trachten aan te toonen, dat daaruit niet noodwendig de exogamie behoefde voort te vloeien. Daarom, en daarom alleen, werd de kindermoord door mij besproken. Nergens in mijn geschrift is eene passage aan te wijzen, die zou kunnen doen onderstellen, dat ik in dat gebruik een bewijs heb gezien voor het matriarchaat.

Alvorens verder te gaan, heb ik nog op eene bijzonderheid te wijzen, waardoor de critiek van Dr. Redhouse gekenmerkt wordt. Bij de behandeling van het vraagstuk heb ik de vergelijkende methode gevolgd. Deze is mijns inziens de eenig ware. „La Géologie”, heeft een kundig beoefenaar van de sociologie ergens gezegd ⁴, „nous apprend aussi que certains continents ont conservé une Flore et une Faune qui déjà ailleurs ont disparu depuis longtemps. Ainsi, dit-on, on trouve en Australie des plantes et des animaux qui appartiennent aux âges antérieurs du développement géologique de notre planète. C'est dans des cas semblables que la méthode des études comparées peut rendre de grands services. Si certaines institutions des temps primitifs se sont perpétuées jusqu'à nos jours chez quelques peuples, c'est là qu'il faut aller les surprendre sur le vif, afin de mieux comprendre un état de la civilisation qui ailleurs se perd dans la nuit des temps.” Gedachtig aan deze les, heb ik de overblijfselen, die ik van het matriarchaat bij de Arabieren heb kunnen verzamelen, zooveel mogelijk met elkander in verband gebracht en vergeleken met hetgeen de jongste onderzoekingen ons omtrent dit verwantschapsstelsel elders geleerd hebben. Op die wijze hebben de feiten die, wanneer zij elk op zich

⁴ Emile de Laveleye in zijn werk: De la propriété et de ses formes primitives, blz. 7.

zelf beschouwd worden, van betrekkelijk geringe waarde zijn, eene groote beteekenis gekregen als bewijzen voor de juistheid mijner stelling. Bij zijne critiek nu heeft Dr. Redhouse dit te zeer uit het oog verloren. Hij neemt de verschijnselen uit hun verband en schijnt het overbodig te achten, ze in het licht der vergelijkende ethnographie te bezien. Integendeel, hij wraakt het (zie onder anderen blz. 9) waar ik mij op analogieën beroep. Van den inhoud mijner vroegere geschriften, waarnaar ik herhaaldelijk verwees, heeft hij zich blijkbaar niet op de hoogte gesteld. Geen wonder dat de kracht van mijn betoog voor hem grootendeels verloren is gegaan, dat hij tot de conclusie gekomen is, dat het door mij aangevoerde, wel verre van mijne stelling te staven, eerder voor het tegendeel pleit.

Bij de bespreking van de critiek van Dr. Redhouse wensch ik mij alleen te bepalen tot hetgeen door hem is aangevoerd tegen de feiten, die ik als rechtstreeksche overblijfselen van het matriarchaat heb voorgesteld, voorkomende in het tweede gedeelte mijner verhandeling. In het eerste gedeelte toch heb ik alleen de seksueele verhoudingen bij de oude Arabieren besproken en aangetoond dat zij van dien aard waren, dat er van eene zekerheid van het vaderschap dikwijls geen sprake was, zoodat men reeds à priori tot de aannahme van een matriarchaat gerechtigd is. Deze stelling nader toe te lichten, naar aanleiding van de bezwaren door Dr. Redhouse daartegen aangebracht, vind ik onnoodig. Ik zou slechts grootendeels in eene herhaling treden van het reeds vroeger door mij medegedeelde

Als eerste bewijs dat de Arabieren voorheen het matriarchaat hebben beoefend, werd door mij, in navolging van Robertson Smith, gewezen op het woord *باطن* *batn*, dat is: buik, voor stam, familie. Ik vestigde, ter verduidelijking hiervan, er de aandacht op hoe bij de Menangkabawsche Maleiers van de Padangsche Bovenlanden, die nog heden ten dage volledig het matriarchale verwantschapsstelsel hebben, eene dergelijke uitdrukking bestaat: de groep van bloedverwanten, die hetzelfde huis bewonen, duidt de Maleier, met het oog op hunne afstamming uitsluitend in de vrouwelijke lijn van dezelfde stammoeder, met het woord *sabuwah-pèrut* aan, dat is: die van één buik, van één moederschoot, zijn. Bij tal van andere stammen van den Archipel, hoewel het moederrecht niet meer kennende, vindt men als overblijfsels daarvan heden ten dage nog analoge termen voor

familie.⁵ Hieromtrent merkt nu Dr. Redhouse op (bl. 9—10): „Whatever may be the truth as to the indication of the Malay expression, the Professor's reasoning is very faulty as regards the Arabian term. Both Lane and the Turkish translation of the great Arabic lexicon, the *Qāmūs*, give the following as the more generally received order of the names of an Arabian tribe and its successive subdivisions, mostly derived from a comparison with the human body and its parts. A great tribe is termed *حي* (a living individual, whole); the largest subdivision of this is called *شعب* (one half of the body, right or left, from crown to sole); a section of this is named *قبيلة* (any one of the cranial bones); a branch of which is denominated *فصيلة* (a subdivision); a twig of which is designated *عمارة* (a chest, thorax); an offset of this it is that is really styled *باطن* (a belly, abdomen), and a twig from this is qualified *فخذ* or *فخذ* (a thigh).“ Volgens Dr. Redhouse is dus het gebruik van *باطن* voor familie, stam, duidelijk genoeg. „Its application to a small tribe, clan, or sept, does not hang on its meaning of the belly as the womb, but on that of its sense of the abdomen, as underlying the thorax, and from which the thighs bifurcate. This argument then, of the Professor, and his Malay parallels, do not serve to indicate a matriarchate among the Arabians.“

Men ziet, Dr. Redhouse schenkt onvoorwaardelijk vertrouwen aan al hetgeen de Arabische lexicografen mededeelen. Ik geloof dat slechts weinigen dit met hem zullen doen. De verklaring dat men den stam zou hebben vergeleken met het menscheijk lichaam, de vertakkingen van den stam met de voornaamste

⁵ Zie de voorbeelden daarvan in mijne verhandeling blz. 27 (van de vertaling: blz. 38—39). Hier wil ik nog wijzen op het Niasche *talifuso*, dat is: navelstreng, als benaming voor de gemeenschappelijke broeders en zusters, voor familie in den engeren zin dus (Zie: Tijdschr. v. Ind. T. L. en Vk., dl. XXVIII, blz. 104), en op het Huwasche (Malagasische) *firenena* als uitdrukking voor stam, familie, welk woord afgeleid is van *reni* = moeder, met het praefix *fi* en het achtervoegsel *inã*, en dus letterlijk beteekent: zij die tot één moeder, één stammoeder, behooren (Zie mijne verhandeling: Over de verwantschap en het huwelijks- en erfrecht bij de volken van het Maleische ras, blz. 102—103). Beide woorden wijzen duidelijk op de moeder als het uitgangspunt der familie en stammen dus af van een oorspronkelijk matriarchaat.

lichaamsdeelen, en de eerste naar de laatste zou hebben be-
noemd, is te kunstmatig om waar te zijn. Al de genoemde
woorden — uitgezonderd waarschijnlijk **بطن** *batn* en, gelijk
straks zal blijken, **فخذ** *fachidh* — hebben dan ook eene an-
dere beteekenis, waaruit hun gebruik voor stam of stamaf-
deeling moet worden verklaard. Wij willen hier alleen als
voorbeeld op **حي** en **عمارة** wijzen. Het eerste wordt vaak
gebezigd in den zin van woning, verblijf, dorp, en dit
moet zeer zeker de oorspronkelijke beteekenis zijn geweest.⁶
Wat **عمارة** betreft, de daaraan door de Arabische lexicografen,
in de bovenbedoelde verklaring, toegekende beteekenis van
borst, is, zooals Prof. De Goeje mij verzekert, zeer quaestieus
en schijnt alleen ter wille van die verklaring uitgevonden te
zijn. Het woord beduidt eigenlijk ontginning, vestiging, het
Engelsche „settlement.“ Nu is het geen ongewoon verschijnsel
dat uitdrukkingen, die oorspronkelijk „woning, verblijf, dorp,
vestiging“ beduiden, in de tweede plaats de beteekenis erlangen
van „stam, stamafdeeling, familie“⁷, en zoo kan het ook met

⁶ Noch bij Freytag, noch bij Lane, vindt men deze beteekenis vermeld. Toch
komt zij veelvuldig voor. In het glossarium bij de Arabische Chrestomathie
van Kosegarten wordt onder anderen **حي** opgegeven als „pagus“. Voor-
beelden van het gebruik van het woord in dien zin treft men aan op
blz. 71 l. 6, blz. 75 l. 7, blz. 76 l. 1, enz. — Prof. De Goeje vestigde nog
mijne aandacht op *Kitāb al-aghāni* (ed. Bulaq), dl. XIX, blz. 25, waar eene
aardige fabel verhaald wordt van eene hyena, „die eens in een door de
mensen verlaten verblijf kwam (**عرت بحبي قوم وقد رحلوا**), waar zij
een spiegel vond. Toen zij daarin de leelijkheid van haar gelaat zag, wierp
zij hem weg en zeide: om uwe slechtheid hebben de menschen u wegge-
worpen.“ Men ziet hoe **حي** hier duidelijk voorkomt in de beteekenis van
„verblijf.“ — Ook in het Arabische lexicon Mohit wordt **حي** verklaard als
سحلة القوم met eene bewijsplaats van een ouden dichter. „Ik zeide: laat
af van het berispen, want mijn oog heeft hem eens gezien in het verblijf
(**حي**) van Leila.“

⁷ Ik wijs hier slechts op het gebruik van ons woord „huis“ in den zin
van „familie.“ Doch vooral in de Maleisch-Polynesische talen vindt men ver-
scheidene voorbeelden van de hier bedoelde overdracht van beteekenis. Zoo
beduidde het Maleische *suku*, dat is: stam, oorspronkelijk district, in welken zin
het nu nog bij enkele volken voorkomt. Bij de Alfoeren van Boeroe heeft *fenna*
zowel de beteekenis van district, dorp, als van stam. Het Bataksche *djabu* =
vertrek, en het Minahasasch-Alfoersche *awu* = kookplaats, haardstele, be-

حي en عمارة gegaan zijn. Overigens kan Dr. Redhouse, die zich op Lane's lexicon beroept, daaruit zien hoe de verschillende woorden dikwijls in eene orde gebruikt worden, welke met de gegevene verklaring geheel in strijd is. Zoo is عمارة niet altijd een onderdeel van een stam, doch ook „a great tribe قبيلة عظيمة or حي عظيم that subsist by itself, migrating by itself, and abiding by itself, and seeking pasturage by itself“, hetgeen zeer wel overeenkomt met de oorspronkelijke beteekenis van dit woord als „settlement.“ Men leze verder in hetzelfde lexicon de verklaring van بطن als „a tribe below that which is termed قبيلة, or next below the عمارة, or below the فخذ and above the عمارة“, of van فخذ als „a small sub-tribe, or portion of the tribe, consisting of the nearest of the kinsfolk of a man, less than a بطن, or it is below the قبيلة but above the بطن, or below the فصيلة but above the بطن, or below the بطن and above the فصيلة“, en merke daaruit welk een verschil van gevoelen er bestaat ten aanzien van de plaats, welke die woorden in het systeem moeten innemen.

Er is echter nog een ander feit dat het geheele betoog van Dr. Redhouse omverwerpt. De verklaring van بطن *batn*, als een overblijfsel van het matriarchaat, wordt nog door een ander woord gestaafd. In zijne critiek van mijn geschrift ³ zegt toch Nöldeke, na de juistheid dier verklaring te hebben erkend: „Ich glaube aber, ein anderes arabisches Wort bestätigt jene Auffassung noch mehr. Blutsverwandschaft, respective das pietätvolle Bewusstsein der innigsten Blutsverwandschaft, heisst arabisch رحم *rahim*, d. i. das eigentliche Wort für den Uterus. So ist قاطع الرحم *qatî' ar-rahim*, der den Uterus abschneidet, in dem uns bekannten Arabisch Jeder, welcher die Geschlechtsgenossenschaft gewaltsam verletzt, wie z. B. der Prophet Muhammed, der mit den Medînensern gegen seinen eigenen Stamm kämpfte; man dachte dabei nur noch an die

duiden ook gezin. (Zie voor deze voorbeelden mijne verhandeling: Over de verwantschap en het huwelijks- en erfrecht bij de volken van het Maleische ras, blz. 15—16, noot). In de landstaal der Ambonsche eilanden is *teune* = huis, doch ook stam, familie (Tijdschr. v. Ind. T. L. en Vk., dl. XXVII, blz. 77.)

³ Oesterreichische Monatsschrift für den Orient, Jaargang 1884, No. 12, blz. 301—304.

Verwandschaft vom Vater her. Ursprünglich bezogen sich solche Ausdrücke jedoch umgekehrt ausschliesslich auf die gemeinsame Mutter." Tegen deze verklaring is zeker niets in te brengen. Hadden de Arabieren altijd het patriarchaat gekend, dan zouden zij ter aanduiding van stam, familie, nooit tot de twee hier bedoelde woorden hunne toevlucht hebben genomen. Gelijk toch de benamingen, onder het matriarchaat ontstaan, op de moeder wijzen, zoo doen die, welke zich onder het patriarchaat gevormd hebben, het op den vader als het uitgangs-, het middelpunt der familie. Een voorbeeld daarvan vinden wij in het hierboven reeds genoemde *فخذ* dat stam, geslacht, doch ook dij, lende, beteekent. Volgens Nöldeke is dit woord reeds "ein Ausfluss späterer, patriarchischer Auffassung, denn Schenkel, Lende könnte hier wie bei den Israeliten (Gen. XXXV: 11; XLVI: 26 u. s. w.) als Ursprung des männlichen Samens gefasst sein."

Met het verwantschapsstelsel hangt het huwelijksverbod ten nauwste samen. Duidelijk blijkt dit vooral uit de bepalingen betreffende de huwelijken tusschen halfbroeders en halfzusters. Waar het matriarchaat bestaat zijn kinderen van denzelfden vader, doch van verschillende moeders, niet met elkander verwant en mogen dus samen trouwen. Van groot belang is het zeker dat bij de oude Hebreëen dergelijke verbintenissen voorkwamen, als een overblijfsel van den tijd, toen ook bij hen de moederlijke verwantschap meer gold dan de vaderlijke. Zoo wees ik op Sarah, die eene halfzuster was van Abraham. Hieromtrent nu merkt Dr. Redhouse op (blz. 12—13): "Abraham married his half-sister Sarah, according to the excuse he made to Abimelech (Gen. XX: 12) in his suppressio veri for the second time, having used this subterfuge twenty-four years earlier with Pharaoh (Gen. XII: 13, 19) . . . . But in Genesis XI: 29, 31, Sarai is not said to be a daughter of Abraham's father Terah; she is simply called Abram's wife, and Terah, in Genesis XI: 26, 27, is said to have begotten Abram, Nahor, and Haran, no daughter being mentioned. The Professor's argument from this tergiversation is not particularly strong." Ik moet verklaren, den twijfel van Dr. Redhouse niet te begrijpen. Abraham zegt toch uitdrukkelijk (Gen. XX: 12): "Zij is waarlijk mijne zuster; zij is mijns vaders dochter, maar niet mijner moeder dochter; en zij is mij ter vrouwe geworden."

Men moet aannemen dat Abraham, toen hij dit zeide, de waarheid sprak, daar hij toen niets meer van Abimelech te vreezen had en zich dus van geen nieuwe noodleugen behoefde te bedienen. Doch ook aangenomen dat wij hier met eene suppressio veri te doen hebben, dan nog zou, naar de zoo juiste opmerking van Michaelis, „die Ehe, die Abraham vollzogen zu haben vorgiebt, unter seinem Volke so gewöhnlich gewesen sein, dasz Abimelech es ihm leichter glauben konnte: denn wo das nicht gewesen wäre, so hätte er nur schlechthin darauf bestehen dürfen, er habe seine Schwester geheirathet.“⁹ — Het tweede voorbeeld van de mogelijkheid van een huwelijk tusschen halfbroeders en halfzusters van vaderskant bij de oude Hebreëen, namelijk Tamar's gezegde tot Amnon (2 Sam. XIII: 13), is volgens Dr. Redhouse „more to the point“, doch waar ik mij in de derde plaats beriep op Ezechiël XXII: 11, verklaart hij dit argument van geen waarde, zonder zich echter de moeite te geven het waarom daarvan aan te toonen. — Ten aanzien van de Arabieren vestigde ik de aandacht op de bewoners van Mirbât, bij wie echtverbintenissen als de hier bedoelde schijnen voor te komen. Dr. Redhouse maakt er zich echter van af door eenvoudig te onderstellen, dat men hier wel aan Perzische invloeden te denken heeft. — Doch waartoe zouden voorbeelden baten? Zelfs al ware ik in staat geweest er ettelijke bijeen te brengen, dan nog zouden zij volgens Dr. Redhouse niets voor een oorspronkelijk matriarchaat bewijzen. Welke zijne bezwaren tegen het argument zijn, vermeldt hij echter niet. Ik moet verklaren, dat ik geen enkel weet te bedenken. De zaak is mijns inziens zoo eenvoudig, dat zij geene nadere toelichting behoeft.

Het is hier de plaats om de aandacht te vestigen op hetgeen Dr. Redhouse, op blz. 18 zijner critiek, zegt naar aanleiding van het door mij aangevoerde betreffende het gebruik bij de Arabieren, om bij voorkeur eene *bint-amm* بنت عم, dat is: de dochter van eenen *amm* عم, oom van vaderszijde, te trouwen. Hier schijnt Dr. Redhouse mij minder goed begrepen te hebben. Niet het huwelijk met de *bint-amm* op zich zelf, doch dit in verband met den bij de Arabieren in zoo sterke mate bestaanden afkeer van verbinte-

⁹ Michaelis, Abhandlung von den Ehegesetzen Mosis, blz. 114, noot.

nissen tusschen bloedverwanten, wegens het na-
deelige daarvan, trachtte ik uit het matriarchaat te ver-
klaren. Had toch het patriarchaat van den aanvang af gegolden,
dan zou de bint-'amm altijd eene verwante zijn geweest en het
gebruik om haar te huwen om geenerlei reden post hebben
kunnen vatten, ook niet „for the security of a pure, noble
race“, want het is niet aan te nemen dat men, om dit te
bereiken, tot een middel de toevlucht zou hebben genomen,
dat den achteruitgang van het geslacht fysiek en intellec-
tueel, immers naar de heerschende beschouwing, ten gevolge
moest hebben ¹⁰. Men dient dus het huwelijk met de bint-'amm
als een „survival“ van het matriarchaat te beschouwen. Want
waar dit laatste voorkomt, kunnen broerskinderen, daar zij
elkander niet in den bloede bestaan, samen trouwen, terwijl
zulks daarentegen niet geoorloofd is aan zusterskinderen onder-
ling. Aanvankelijk kon dus — een oorspronkelijk matriarchaat
bij de Arabieren aannemende — het huwelijk met de bint-'amm
plaats hebben zonder vrees voor nadeelige gevolgen. Eerst toen
men de verwantschap ook door den vader begon te rekenen,
werd dit huwelijk een bloedverwantshuwelijk en dus in de
algemeene afkeuring begrepen. ¹¹

¹⁰ Men zou kunnen aannemen — en dit schijnt ook het gevoelen van
Dr. Redhouse te zijn — dat juist door het gebruik om met de bint-'amm
te trouwen, de minder goede uitkomsten van de verbintenissen tusschen
bloedverwanten aan den dag kwamen, werden waargenomen, en deze eerst
toen afgekeurd werden. Hiertegen merk ik op, dat hoe ook het geloof aan
de nadeelige gevolgen van bloedverwantshuwelijken ontstaan is, het geens-
zins bij de Arabieren, evenmin als bij eenig ander volk, op eene dergelijke
waarneming gegrond kan zijn. Die nadeelige gevolgen schijnen toch in de
werkelijkheid niet te bestaan, althans niet in die mate dat zij de aandacht
van natuurvolken kunnen hebben getrokken (Zie onder anderen: Peschel,
Völkerkunde, blz. 232, en Zeitschrift für Ethnologie, jaargang VIII, blz.
158 vlg. Vergelijk ook de volgende noot). Het begrip van bloedschande, de
afkeer om zich met personen, die men als bloedverwanten beschouwt, te
vermengen, moeten zich al zeer vroeg gevormd hebben, te oordeelen naar de
omstandigheid dat zij bij natuurvolken het sterkst ontwikkeld voorkomen en
bij toename der beschaving gaandeweg zwakker en minder worden. Ook bij
de Arabieren heeft zich ontegenzeggelijk dit verschijnsel voorgedaan.

¹¹ In het algemeen regelt zich, gelijk wij hiervoren in den tekst reeds
hebben opgemerkt, het huwelijksverbod, de afkeer van bloedverwantshuwe-
lijken, naar de inrichting der familie. Duidelijk blijkt dit juist in de be-
palingen omtrent het al of niet geoorloofde van verbintenissen tusschen
neven en nichten. Bij het matriarchaat mogen zusterskinderen, bij het pa-
triarchaat broerskinderen niet met elkander trouwen, terwijl dit in beide

Het is van genoegzame bekendheid dat, waar de exogamie en het matriarchaat voorkomen, bij het huwelijk de vrouw in haren stam blijft, terwijl de man bij haar komt inwonen en de kinderen den stam der moeder volgen. Bij de exogamie en het patriarchaat geschiedt juist het tegenovergestelde: het is hier de vrouw die uit haren stam in dien van den man overgaat, terwijl de kinderen tot den stam van den vader behooren. In sommige gevallen is echter de exogamie in de endogamie overgegaan. Van eene uittreding uit den stam voor den man of de vrouw is dan vanzelf geen sprake meer, en het kind behoort gelijkelijk tot den stam van den vader en de moeder. Bij de endogamie kan zich

gevallen wel geoorloofd is aan broers- en zusterskinderen onderling. Voorbeelden daarvan treffen wij bij verschillende volken van den Indischen Archipel aan. Wij vinden hier dus eene bevestiging van hetgeen wij in de voorgaande noot hebben opgemerkt, dat de afkeer van verbintenissen tusschen bloedverwanten niet gegrond kan zijn op waarnemingen van de nadeelige gevolgen daarvan. Ware dit toch het geval, dan zouden geene of gelijkelijk alle huwelijken tusschen neven en nichten afgekeurd moeten worden. Wij willen hier nog een voorbeeld aanhalen waaruit dit nog duidelijker blijkt. Huwelijken tusschen broers- en zusterskinderen zijn, gelijk wij reeds zagen, zoowel onder het matriarchaat als onder het patriarchaat geoorloofd. Bij enkele volken, die dit laatste verwantschapsstelsel hebben, vinden wij echter de bepaling dat de verbintenis tusschen een zusterszoon en eene broersdochter toegelaten is, die tusschen een broerszoon en eene zustersdochter daarentegen verboden is. Zoo is dit het geval bij de Bataks, Redjangers en Amboneezen. Hoe zonderling deze bepaling ook schijnt, laat zij zich echter geheel ophelderen door een oorspronkelijk matriarchaat aan te nemen. Wij moeten ons daarvoor terugdenken in de tijden, toen het patriarchaat reeds bestond, het kind al tot den vader behoorde, doch de moederlijke instellingen nog in alle opzichten hare nawerkingen deden gevoelen. Zoo kunnen wij ons voorstellen, dat terwijl de broeder toen op de zusterskinderen nog steeds, gelijk tijdens het matriarchaat, als op zijne eigene kinderen nederzag, de zuster geenszins eene dergelijke beschouwing had ten aanzien van de broerskinderen, die bij de vroegere regeling der familie vreemden voor haar, dit nu ook bleven. Bij een dergelijken stand was het dus zeer natuurlijk dat zusterszonen, zonder enig bezwaar, broersdochters tot vrouwen zouden hebben genomen, resp. gewelddadig zouden hebben geschaakt — immers bij den overgang van het matriarchaat op het patriarchaat de gewone wijze om huwelijken tot stand te brengen — broerszonen echter, van den aanzag af, eene vereeniging met zustersdochters zouden hebben gemeden, waaruit dan langzamerhand het begrip moet zijn voortgekomen, dat de eerste verbintenis volkomen passend, de laatste volstrekt ongeoorloofd was. — Het medegedeelde kan doen zien dat de huwelijken tusschen neven en nichten eene meer gecompliceerde zaak is, dan Dr. Redhouse wel schijnt te vermoeden. Het maakt althans een zonderlingen indruk, wanneer hij zich eenvoudig beroept op hetgeen daaromtrent in Europa voorkomt, zonder in aanmerking te nemen, dat het huwelijksverbod hier reeds eene lange geschiedenis doorloopen heeft.

echter het geval nog voordoen, dat iemand in den vreemde trouwt. De vraag is nu wat er dan gebeuren zal: moet de vrouw den man of de man de vrouw volgen, zullen de kinderen tot den stam van den vader of tot dien der moeder behooren? Het ligt voor de hand om aan te nemen, dat de beantwoording dezer vraag zal afhangen van de omstandigheid, of, onmiddellijk vóór den overgang tot de endogamie, de exogamie met het patriarchaat, dan wel de exogamie met het matriarchaat, bestaan heeft. Duidelijk zien wij dit onder anderen bij de Menangkabawsche Maleiers van Sumatra. Bij die welke in de Padangsche Bovenlanden gevestigd zijn, heerscht nog volledig de exogamie met het matriarchaat. Een gedeelte van hen echter, die op de Oostkust van Sumatra, met name in het landschap Batoebarah, zich nedergezet hebben, zijn tot de endogamie overgegaan, trouwen dus bij voorkeur in de suku of den stam. Doet zich echter het geval voor dat iemand in een anderen stam of suku huwt, dan gelden weder de regelen van het matriarchaat: de man volgt de suku der vrouw, terwijl de kinderen tot de suku der moeder behooren.¹² Bij de Arabieren nu vindt men, gelijk ik in mijne verhandeling heb aangetoond, hetzelfde verschijnsel. Ook zij beoefenen grootendeels de endogamie. Trouwt iemand echter in den vreemde, dan geldt de regel, althans hier en daar, dat de vrouw in haren stam blijft, haar echtgenoot gedwongen wordt bij haar te komen inwonen en de kinderen dus ook vanzelf den stam van de moeder

¹² Zie: Tijdschr. v. Ind. T. L. en Vk., dl. XVII, blz. 472. — Een voorbeeld van het tegenovergestelde vindt men onder anderen bij de Alfoeren van de Minahasa. Deze beoefenen nu de endogamie, hebben echter onmiddellijk vóór den overgang daartoe, de exogamie met het patriarchaat gehad. Als een gevolg daarvan zien wij, dat als er nu een huwelijk uit den stam plaats heeft, de vrouw den man volgt en de kinderen tot den stam van den vader behooren. — Er is nog een derde geval. Als een tusschenvorm heeft men namelijk, hoewel bij uitzondering, bij de exogamie het stelsel van kinderverdeeling, gelijk onder anderen bij de Makassaren en Boegineezen, waarbij het eerste, derde, vijfde kind enz. aan de moeder, het tweede, vierde, zesde kind enz. aan den vader behoort. Volken nu, die vóór den overgang tot de endogamie, dit stelsel van de kinderverdeeling hebben gehad, passen dit weder toe, zoodra iemand uit den stam trouwt. Een voorbeeld daarvan vinden wij bij de bewoners der Philippijnen. Deze zijn endogamen, huwen in de barangai of het dorp. Neemt iemand echter eene vrouw uit eene vreemde barangai, dan worden de kinderen tusschen de barangai's der ouders verdeeld. (Zie: Blumentritt, Die Staaten der philippinischen Eingebornen in den Zeiten der Conquista, blz. 3).

volgen. Mag hieruit niet de conclusie getrokken worden — gelijk ik dit dan ook gedaan heb — dat de Arabieren, onmiddellijk vóór den overgang tot de endogamie, de exogamie met het matriarchaat hebben gehad? ^{12a} Dr. Redhouse betwijfelt dit op blz. 13 zijner critiek. Volgens hem is het verschijnsel niets bijzonders. ¹³ Misschien dat echter de zaak, na de voorgaande toelichting, voor hem duidelijker zal zijn geworden.

Een voornaam bewijs voor een oorspronkelijk matriarchaat bij de Arabieren is de eigenaardige betrekking tusschen iemand en zijn *chál*, zijn oom van moederszijde. Het is voornamelijk Dr. Wetzstein, voormalig consul van Duitschland te Damascus, een goed kenner van het Arabische volksleven en een vertrouwd

^{12a} Men zorge echter vooral er voor om dezen regel niet te veel te generaliseeren. Er waren zeker ook stammen bij de Arabieren die vóór den overgang tot de endogamie, de exogamie met het patriarchaat, gelurende langeren of korteren tijd, hebben gehad. Intusschen willen wij hier er op wijzen, hoe zelfs in de streken van Mekka en Medina, kort vóór het optreden van Moḥammad, het patriarchaat nog niet in al zijne consequenties werd toegepast. Prof. De Goeje vestigde namelijk mijne aandacht op eene plaats in Tabari, dl. I, blz. 1082—3. Hier is er sprake van Hásjim, den overgrootvader van Moḥammad. Deze deed op eene handelsreis van zijne woonplaats Mekka naar Syrië ook Medina aan, waar hij bij zekeren 'Amr introk. 'Amr nu had eene dochter Salmá, die zoozeer aan Hásjim beviel, dat hij haar aan haren vader ten huwelijk vroeg. Hij trouwde haar onder de uitdrukkelijke voorwaarde echter, dat, als zij een kind kreeg, hare bevalling bij hare familie te Medina moest plaats hebben. Hásjim nam zijne vrouw naar Mekka mede, doch toen de tijd van hare bevalling naderde, bracht hij haar naar hare familie in Medina terug, waar zij een zoon kreeg, den bekenden 'Abd-Almoṭṭalib, den grootvader van Moḥammad. Men weet dat Salmá toen met haren zoon te Medina bleef en deze eerst later door zijnen oom Moṭṭalib, den broeder van Hásjim, naar Mekka werd overgebracht, niet zonder tegenstand echter van zijne moeder Salmá, die hem aanvankelijk niet wilde laten gaan (volgens Ibn Hisjâm). Uit dit alles blijkt, dat het toen nog niet eene vanzelf sprekende zaak was, dat het kind den stam van den vader volgde. Dat de moeder in hare familie moest bevallen, pleit er voor dat het kind nog gerekend werd tot deze familie te behooren. Opmerking verdient ook de uitdrukkelijke mededeeling in het verhaal van Tabari:

فبني بها في أهلها بيثرب فحملت منه
Eerst toen bracht Hásjim zijne vrouw naar Mekka. — Men vergelijkte een analoog gebruik bij de Barea's en Kunama's (Münzinger, Ostafrikanische Studiën, blz. 527).

¹³ Dr. Redhouse zegt: "This feeling is not altogether peculiar to certain Arabians, but is to be met with in all countries at all times." Ik weet er niets anders tegen aan te voeren dan dat, waar het verschijnsel voorkomt, het, op dezelfde wijze als bij de Arabieren, als een overblijfsel van het matriarchaat moet worden beschouwd. Overigens is het verschijnsel niet zoo algemeen als Dr. Redhouse het wel wil doen voorkomen.

berichtgever, welke die eigenaardige verhouding door tal van voorbeelden in het licht gesteld heeft. ¹⁴ Bij het hooren vertellen van eene goede of slechte daad, zoo vermeldt hij onder anderen, is het een gewoon verschijnsel dat het niet de bedrijver zelf is die daarover geprezen of gelaakt wordt, doch zijn châl. Vandaar dan ook de veelvuldig voorkomende uitroepen: „God zegene zijn châl!“ en „God vervloeke zijn châl!“ De verklaring hiervan is, volgens de Arabieren zelve, dat iemand het karakter bezit van zijn oom van moederszijde, van dezen de aandrift geërfd heeft om goed of kwaad te doen. In dit licht beschouwd, is ook de oorsprong duidelijk genoeg van het Arabische spreekwoord: „Als iemand zedelijk te gronde gaat, behoort hij voor twee derde aan zijn châl“, d. w. z. twee derde van zijne slechtheid heeft hij van zijn oom van moederszijde en een derde van zich zelve. ¹⁵ Het staat natuurlijk aan iedereen vrij, om deze verklaring waarschijnlijk of onwaarschijnlijk te vinden en dus al dan niet aan te nemen; doch als Dr. Redhouse, zonder zelfs een enkelen grond daarvoor aan te voeren, spreekt van (blz. 14) „the badly-expressed or ill-understood explanation given to or reported by Wetzstein“, dan noemen

¹⁴ Zeitschrift für Ethnologie, dl. XII, blz. 244 vlg. der „Verhandlungen.“

¹⁵ Op dezelfde wijze moet dan ook het spreekwoord verklaard worden:

عرق النخال لا يذام dat is; „de ader van den châl slaapt niet“, volgens Wetzstein, „die vom Châl überkommene Natur schläft nicht, d. h. sie wirkt im Neffen ungeschwächt fort.“ — Het is dus de heerschende beschouwing bij de Arabieren, dat iemand niet de eigenschappen heeft van zijn vader, doch van zijn châl. Intusschen bestaat daarbij de voorstelling, dat de man het in zijne macht heeft om, in afwijking van dien regel, het kind op zich te doen gelijken. Daarvoor moet hij wakker zijn bij den coitus en dezen uitoefenen als de vrouw boos, bang of verrast is. De vader zegt dan ook tot de moeder als de zoon op hem gelijkt: عززتك (غلبتك) علي شبهه dat is: „ik heb zijne gelijkenis u (in coitu) afgewonnen.“ In het tegenovergestelde geval heet het echter: عززني أمه علي الشبه فذهبت به الي احواله dat is: „zijne moeder heeft zijne gelijkenis mij (in coitu) afgewonnen en hem naar (de zijde van) zijne châls gebracht“, met andere woorden: „hem het karakter van zijne châls gegeven“, want (en hier komt de toepassing van het zooveen medegedeelde spreekwoord): نمت وعرق النخال لا يذام „ik sliep, en de ader van den châl slaapt nooit.“ (Al-Mobarrad, Kâmil, ed. Wright, blz. 78—79. Ik dank deze plaats aan Prof. De Goeje). Men ziet dus, tenzij de vader dit kunstmatig voorkomt, heeft het kind volgens de natuur het karakter van zijn châl.

wij dit eene verdachtmaking, die in eene wetenschappelijke critiek weinig te pas komt. Hooren wij nu hoe Dr. Redhouse de zaak tracht te verklaren.

Volgens Dr. Redhouse hebben wij hier slechts eene uiting van *„the simple physiological fact that mental and moral, as well as physical qualities, are greatly inherited by children from parents and ancestors.“* *„But what“*, aldus heet het verder, *„has this physiological fact to do with one's maternal uncle, who is neither one's parent nor one's ancestor?“* Het antwoord op deze vraag moet volgens Dr. Redhouse gezocht worden in de positie der vrouw. *„In Arabia, before and since the advent of Islām, a woman is usually secluded from the observation of the public at large; the points of her character are screened from all but her nearest relatives; she is never, generally speaking, the subject of common public criticism. The moral qualities inherited by a man from his father are commonly well known to the public. Should any of the points of a man's character differ from those known to belong to his father, good or bad, they will most probably be seen foreshadowed in the character of the mother's brother — of the man's maternal uncle — though not open to public observation in the mother herself. The illogical mob at once attributes to some occult influence of the uncle what is naturally inherited from the unobservable mother; and hence their blessings or curses on him.“*

Van deze verklaring moeten wij reeds dadelijk opmerken, dat zij ons te kunstmatig voorkomt, om juist te zijn. Doch het hoofdbezwaar tegen het geheele betoog is wel dat het uitgangspunt daarvan, dat namelijk *„before and since the advent of Islām, a woman is usually secluded from the observation of the public at large“*, zoodat *„the points of her character are screened from all but her nearest relatives“*, niet geheel juist kan worden genoemd. Hooren wij toch wat Von Kremer, na tal van feiten te hebben opgesomd, omtrent de positie der vrouw bij de oude Arabieren en in de eerste tijden van den Islām zegt: *„Der Verkehr der Frauen mit den Männern war durchaus nicht behindert; Frauen empfangen ohne Bedenken männliche Besucher und zwar nicht bloß Anverwandte, sondern auch Fremde. Sie gingen nach Belieben aus und hatten das Recht, eben so wie die Männer, zu den vorgeschriebenen Stunden des Gebetes die Moschee zu besuchen.“*¹⁶ Het is van

¹⁶ Von Kremer, Culturgeschichte des Orients, dl. II, blz. 101.

genoegzame bekendheid hoe de echtgenooten van den profeet, na diens dood, een groot aanzien genoten, hoe 'Aisja, op een kameel gezeten, zich te midden van het slachtgewoel begaf en in de politiek eene beduidende rol speelde. Als een voorbeeld van de onafhankelijkheid der vrouwen en van de wijze waarop zij zich in het openbaar wisten te vertoonen, kan hier gewezen worden op eene andere 'Aisja, de nicht van de echtgenoot van den profeet. „Sie galt“, aldus lezen wij bij Von Kremer, „als die schönste und stolzeste Frau ihrer Zeit. Nie erschien sie verschleiert und ihrem Manne, der ihr hierüber bittere Vorwürfe machte, antwortete sie: Gott hat mir das Siegel der Schönheit aufgedrückt, und mir ist es lieb, wenn man es sieht und daraus die Gnade Gottes erkennt; deshalb werde ich mein Antlitz nicht verhüllen, denn es ist bei Gott kein Fehl daran.“¹⁷ Met dien onderstelden staat van afzondering zou ook moeielijk overeen te brengen zijn de vrijheid die, gelijk wij in onze verhandeling uitvoerig hebben aangetoond, de vrouwen eertijds hadden om over hare hand te beschikken, om te trouwen die zij wilden, zelfs buiten bemoeienis van hare ouders en verwanten, om den man harer keuze zelve ten huwelijk te vragen, om haren echtgenoot te verstooten, zoo zij in zijn gezelschap niet langer genoeg wilden nemen¹⁸. Dat de toe-

¹⁷ Von Kremer, O. c., dl. II, blz. 99. — Het is bekend dat het dragen van den sluier voorheen bij de Arabieren niet bestond en eerst door Moḥammad in Medina werd ingesteld. 'Aisja zegt meer dan eens: „de vrouwen behoeften toen nog niet het gelaat met een sluier te bedekken“, of: „wij plachten toen reeds den sluier te dragen“ enz. (Zie bij voorbeeld: Wellhausen's bewerking van Wakidi's Kitâb al-Maghazi, blz. 125 en 185). De onmiddellijke aanleiding tot de invoering van dit kleedingstuk was de ijverzucht van den profeet, toen een Bedowinen-hoofdman de schoonheid van 'Aisja te zeer bewonderde. — Dat het dragen van den sluier heden ten dage bij de Arabieren niet algemeen is, zal straks in den tekst blijken.

¹⁸ Naast de bewijzen daarvoor in mijne verhandeling aangevoerd, vestig ik hier de aandacht op Ibn Hisjâm's Leven van Moḥammad, blz. 88 (ed. Wüstenfeld), waar van Salmâ, de moeder van 'Abd-almottalib, den grootvader van Moḥammad, verteld wordt „dat zij in zulk een aanzien bij haar volk stond, dat zij geen man trouwen wilde dan op voorwaarde, dat het aan haar overgelaten zou zijn van hem weg te gaan, als zij een tegenzin in hem had,“ *وكانت لا تنكح الرجال لشرفها في قومها حتي يشرطوا لها ان* *امرها بيدها اذا كرهت رجلا فارقته*. Misschien dat Dr. Redhouse ook dit bericht in twijfel zal trekken. Van de verhalen toch, die ik in mijne verhandeling blz. 16—17 (van de vertaling blz. 22—23) aanvoerde als bewijs dat de Arabische vrouwen voorheen het recht tot verstooting hebben gehad, zegt hij eenvoudig (blz. 7): „They appear to be about as authentic as the

standen later zijn veranderd, de vrouwen meer en meer van den hoogen rang, dien zij innamen, afgedaald en in een staat van volkomen isolement geraakt zijn, is zeker in vele gevallen waar, doch mag geenszins als algemeene regel worden voorgesteld. Hooren wij slechts hetgeen verschillende reizigers ons daaromtrent mededeelen. "The absolute seclusion which, it is well known, imprisons, physically and morally, the fair sex in orthodox Mahometan lands, is seldom if ever observed in Arabia, where women bear a great part in active life and domestic cares, keep shops, buy, sell, and sometimes even go to war¹⁹ . . . . Nor is the covering veil, though generally worn, nearly so strict an obligation as in Syria or Egypt. It is a matter of custom and of creed, and readily dispensed with when occasion requires. Indeed, in some parts of Arabia, Omān for instance, and its provinces, it is barely in use."²⁰ Van de Arabische vrouwen van Omān getuigt een andere schrijver: "There is indeed but little doubt that the Mohammedan ladies in Omān enjoy more liberty, and at the same time are more respected, than in any other eastern country. During civil commotions, they often take a part in public affairs, and in some instances have displayed the utmost heroism."²¹ Doch het is vooral bij de woestijnbewoners dat de vrouwen eene groote vrijheid van beweging hebben. "The Bedowin

---

veracious story of Jack and the Beanstalk, and similar nursery tales." Waar Dr. Redhouse opmerkt (blz. 6), dat "the assertions of foreigners, travellers, and non-contemporary compilers, require great caution and scrutiny ere they be finally accepted", zal ik de eerste zijn om dit toe te geven. Doch het betrachten van voorzichtigheid mag niet in een ongemotiveerd twijfelen onttaarden. Dit is bij Dr. Redhouse wel eens het geval. Wij vonden zooeven reeds een voorbeeld daarvan in zijne uitlating over Wetzstein. Op blz. 9 treft men iets dergelijks aan. Naar aanleiding van hetgeen door mij, op grond van de talrijke mededeelingen, door Bachofen bijeengebracht, over de polyandrie van de Nair's gezegd is, teekent Dr. Redhouse namelijk aan: "Whether Bachofen has thus correctly stated the case of the Nairs, or not, as appears very possible, matters but little." Zooals dit gezegde daar ligt, is het — Dr. Redhouse houde ons de opmerking ten goede — niets anders dan eene insinuatie. Waarom toch wordt de geloofwaardigheid van Bachofen hier zoo in twijfel getrokken? Heeft Dr. Redhouse — wagen wij het zelfs te vragen — het werk van dezen schrijver wel eens gelezen?

¹⁹ Zie voorbeelden hiervan bij: Palgrave, *Central and Eastern Arabia*, dl. II, blz. 71; Burton, *Pilgrimage to Medinah and Meccah*, dl. II, blz. 93; Wellsted, *Travels in Arabia*, dl. I, blz. 192—194.

²⁰ Palgrave, *Central and Eastern Arabia*, dl. I, blz. 271.

²¹ Wellsted, *Travels in Arabia*, dl. I, blz. 354.

females", aldus vermeldt dezelfde schrijver, "are principally characterised by a greater freedom of demeanour than those of the town Arabs; they neither veil their faces, nor conceal, beyond the ordinary blue shirt, their persons. It is true they eat apart, and do not publicly sit down in the presence of men, which would be considered indecorous; but with these tribes they enjoy much confidence, are often consulted in affairs of importance, and even in some instances have commanded them. Ever cheerful, hospitable, and virtuous, probably to an extent which cannot be paralleled proportionably by an equal number of people in any part of the world, they form, while thus occupying the station which nature has designed for them, a striking contrast to the mere animal women of Turkey or Persia; — softening by their influence the ruder sex, and working into a charm all the affairs of social life." ²² Dat de staat van afzondering van de vrouw slechts weinig bij de woestijnbewoners wordt aangetroffen, verklaart ook Burckhardt. "It has always appeared to me, that the more a tribe is connected with the inhabitants of towns, the stricter they are with respect to the seclusion of women. In the Mecca and Sinai mountains, a woman, if addressed by any stranger, will seldom return an answer: on the contrary, in the distant plains, I have freely conversed and joined in laughter with Aeneze, Harb, and Howeytat women." ²³

Men ziet dus dat het uitgangspunt van de door Dr. Redhouse gegevene verklaring niet geheel juist is te noemen. Er is echter meer. Hetgeen ook opgehelderd moet worden, doch in de critiek geheel onopgehelderd is gebleven, is het aanzien waarin bij de Arabieren de châl staat, blijkbaar daaruit dat die naam in vele opzichten als een eernaam geldt. Wij wezen, als voorbeeld daarvan, in onze verhandeling op het spreekwoord: "De edelgezinde wordt châl genoemd." Wetzstein merkt nog op dat dit niet in dien zin moet worden opgevat "dass nur der wahrhaft Edelgesinnte Châl genannt werde, sondern nur, dass ich Jemanden als einen solchen bezeichne, wenn ich ihn Châl nenne." Duidelijk zien wij dit in het mede door ons vroeger geciteerde verhaal van Moḥammad, die, Sa'd b. Abî Waqqâc voor zijne diensten willende bedanken, hem een-

²² Wellsted, Travels to the city of the Caliphs, including a voyage to the coast of Arabia, dl. I, blz. 193—194.

²³ Burckhardt, Notes on the Bedouins and Wahabys, blz. 200.

voudig „zijn châl“ noemde. „In den syrischen Städten,“ aldus lezen wij nog bij Wetzstein, „kann man fortwährend hören, dass sich Leute, deren sociale Stellung ohngefähr dieselbe ist, im Gespräch mit jâ-châlî „ „lieber Oheim“ „ anreden. Je eindringlicher und überzeugender die Rede sein soll, desto öfter wird dieser Vocativ wiederholt.“ Van de hooge waarde die aan het châlschap wordt toegekend, moge, naast de vroeger daarvan door ons geciteerde voorbeelden, nog het volgende ten bewijze strekken. „Eines Tags“, zoo verhaalt Wetzstein, „als ich mit mehreren Freunden spät in der Nacht von einer Landpartie nach Damask zurückkehrte, stiessen wir vor dem Gottesthore auf einen Trupp bewaffneter Menschen, in deren Mitte ein Weib vergebliche Anstrengungen machte, sich loszureissen und schliesslich ausrief: „ihr Jünglinge, wer von euch kennt seinen Châl?“ „ worauf Einer aus dem Trupp mit den Worten: „ich, meine Dame!“ „ seinen Handjar (eine Hieb- und Stichwaffe) in die Höhe hob, das Weib an der Hand nahm und, ohne dass ihm Jemand wehrte, bis zum Stadthor begleitete, worauf er zu seinen Gefährten zurückkehrte. Die Worte des Weibes wollten sagen: Wer von Euch bekennt sich zu seinem Châl? Wer braucht sich seiner nicht zu schämen? Wer beweist durch die That, dass er als Neffe eines Edelgesinnten selber ein solcher ist? Dieser Ausruf gilt dort zu Lande als einer der wirksamsten Rettungsversuche der gefährdeten Frauenehre, nachdem Bitten, Thränen und der Apell an den Hochsinn des Islâm nutzlos waren.“ Dit alles nu, de hooge vereering waarin de châl bij de Arabieren gehouden wordt, is, gelijk ik zoeven reeds opmerkte, door hetgeen door Dr. Redhouse is aangevoerd, volstrekt niet opgehelderd. Ook daarom dus kan zijne verklaring niet volstaan.

Het is alleen, zooals ik in mijne verhandeling gedaan heb, door een oorspronkelijk matriarchaat aan te nemen, dat de eigenaardige verhouding verklaard kan worden, die er nog heden ten dage bij de Arabieren tusschen iemand en zijn châl, zijn oom van moederszijde, bestaat. Tot recht verstand hiervan is het vooral noodig te letten op de positie van dezen bloedverwant tijdens het matriarchaat. Waar dit verwantschapsstelsel voorkomt, zooals onder anderen bij de Menangkabawsche Maleiers van Midden-Sumatra, bestaat, gelijk bekend is, het gezin uit de moeder met hare kinderen; de vader behoort er niet toe. Hoofd van dit gezin is de oudste broeder van de moeder.

Deze persoon, de oom van moederszijde dus, de *mămaq* gelijk hij heet, is in zijne rechten en plichten de eigenlijke vader van de kinderen zijner zuster, van zijne neven. De vader zelf heeft niets over zijne kinderen te zeggen. Hij kan hen niet eens beknorren, veel minder kastijden, daar de *mămaq*, de oom van moederszijde, zulks gewoonlijk euvel opneemt. ²⁴ Hetzelfde, om hier een ander voorbeeld aan te halen, vinden wij ook vermeld van de stammen der Noord-Amerikaansche Indianen, die het matriarchaat nog heden ten dage beoefenen of althans eertijds beoefend hebben. ²⁵ „The relationship of uncle in Indian society“, aldus lezen wij onder anderen, „is, in several particulars, more important than any other from the authority with which he is invested over his nephews and nieces. He is, practically, rather more the head of his sister's family than his sister's husband. It may be illustrated in several ways from present usages. Amongst the Choctas, for example, if a boy is to be placed at school his uncle, instead of his father, takes him to the mission and makes the arrangement. An uncle, among the Winnebagoes, may require services of a nephew, or administer correction, which his own father would neither ask nor attempt.“ ²⁶

Houdt men het voorgaande in het oog, dan kan het wel niet langer twijfelachtig zijn, dat de groote waarde die er bij de Arabieren aan het châlschap, aan de betrekking tusschen iemand en zijn oom van moederszijde, toegekend wordt, dat het aanzien hetwelk deze bloedverwant geniet, zoovele overblijfsels zijn van een voormalig matriarchaat. Doch ook het feit, dat men den châl verantwoordelijk stellen kan voor de handelingen van den neef, omdat deze het karakter, de aandrift om goed of kwaad te doen, van gene geërfd heeft, wijst duidelijk op het matriarchaat terug. Hetgeen toch door Dr. Redhouse als een axioma op den voorgrond gesteld wordt, waar hij spreekt van „the simple physiological fact that mental and moral, as well as physical qualities, are greatly inherited by

²⁴ Zie onze verhandeling: Over de verwantschap en het huwelijks- en erfrecht bij de volken van den Indischen Archipel, blz. 13.

²⁵ Zie dit uitvoerig aangetoond bij: Morgan, Ancient society, or researches in the lines of human progress from savagery, through barbarism to civilization, blz. 152—182.

²⁶ Morgan, Systems of consanguinity and affinity of the human family, p. 158.

children from parents and ancestors", mag niet onvoorwaardelijk als zoodanig worden aangenomen. Eerst door de jongste onderzoekingen toch is het aan de wetenschap gelukt aan te toonen, dat het proces der bevruchting werkelijk van dien aard is, dat het kind de eigenschappen van beide ouders erft, beiden even na in den bloede bestaat. In het wezen der zaak hebben echter de physiologische beschouwingen daaromtrent zich voorheen veelal geregeld naar de heerschende verwantschapsstelsels. Onder het matriarchaat werd dan ook de meer verborgene, geheimzinnige werkzaamheid van den man bij de teling geheel ondergeschikt beschouwd aan die der vrouw, was het dus uitsluitend van de moederlijke verwanten, meer bepaaldelijk van den voornaamste hunner, den moedersbroeder, den oom van moederszijde, die immers voor het kind geheel de plaats innam van den vader, dat iemand geacht werd geheel of grootendeels de eigenschappen te hebben. "Es ist nur", zooals Lippert het zoo juist heeft uitgedrukt, "die uralte Grundvorstellung aller Naturmenschen: das Kind hat die Seele mit dem Blute von der Mutter, die Mutter aber und deren Bruder haben sie wieder von derselben Mutter, folglich ist das Seelenwesen des Kindes das seines Onkels, aber nicht seines Vaters." ²⁷ Er is echter voor het gebruik om voor iemands handelingen zijn châl verantwoordelijk te stellen, behalve de hier genoemde physiologische reden, nog eene andere, eene paedagogische, te vinden, die ons eveneens naar het matriarchaat terugvoert. Onder dit verwantschapsstelsel is, gelijk wij zoeven zagen, de oom van moederszijde de opvoeder van de kinderen zijner zuster. Voor hetgeen deze laatsten worden, is dus alleen hij, en niet de eigen vader, aansprakelijk. In

²⁷ Lippert, Die Religionen der Europäischen Culturvölker, blz. 61—62. — Ook na de vestiging van het patriarchaat bleef die beschouwing bestaan. Aanvankelijk was deze verwantschap dan ook geen natuurlijke, doch slechts een kunstmatige, berustte zij niet op het begrip dat het kind den vader in den bloede bestond, doch was zij alleen gegrond op het bezit der vrouw. Aan den man, die heer der vrouw was, die hij geroofd of gekocht had — bij het patriarchaat immers aanvankelijk de gewone wijzen om huwelijken tot stand te brengen — behoorde ook het kind toe, gelijk aan den eigenaar van het veld de vrucht. (Zoo onder anderen bij de Indiërs, volgens Manu IX, 48—55). Eerst langzamerhand kwam men tot de erkenning van de natuurlijke paterniteit, ontwikkelde zich het begrip dat de vader bij de teling meer gold dan de moeder, totdat eindelijk de eerste geheel de plaats innam van de laatste, de betrekking tusschen deze en het kind ten eenenmale geloofend werd. (Wij wijzen als een voorbeeld daarvan slechts op het bekende rechtsgeeding van Orestes uit de Eumenides van Aeschylus).

het feit dat, bij de Arabieren van den huidige dag, men den châl met verwijtingen overlaadt of hem prijst voor de goede of slechte daden van den neef, hebben wij dus in alle opzichten een „survival“ van een oorspronkelijk matriarchaat te zien.

Ten slotte staat Dr. Redhouse nog stil bij hetgeen door mij is aangevoerd over het in het slavenrecht van den Islâm geldende beginsel *partus sequitur ventrem*, als een overblijfsel van een voormalig moederrecht. Hieromtrent merkt hij onder anderen op (blz. 15): „The law of slavery in Islâm, treated of by the Professor in pp. 48—51, as in the old Roman adage: *partus sequitur ventrem*, is a natural, often a necessary, unavoidable consequence of female slavery, as of the ownership of female beasts. A woman is captured, given, sold, or exchanged by barter; after a time she is found to be pregnant, and later she gives birth. Her child, male or female, belongs by law to her owner, male or female, whoever may have been the known or unknown father of her child.“ Teekenen wij hieromtrent aan dat het beginsel *partus sequitur ventrem* niet, gelijk Dr. Redhouse het wil doen voorkomen, allerwege bij het slavenrecht geldt, doch dat de quaestie van den rechtstoestand van het kind uit het huwelijk van vrijen en onvrijen zich dikwijls geheel regelt naar de inrichting der familie. Nergens komt dit zeker sterker uit dan daar, waar het stelsel der kinderverdeeling bestaat. Als voorbeeld daarvan wijzen wij op de Makassaren en Boegineezen. Bij hen geldt als regel dat de in een huwelijk verwekte kinderen gedeeltelijk aan den vader, gedeeltelijk aan de moeder behooren, in dien zin dat het oudste kind dat der moeder is, terwijl het tweede aan den vader komt, het derde weder aan de moeder vervalt, het vierde aan den vader enz. Deze verdeeling van kinderen geldt nu ook bij het slavenrecht. Trouwt een vrije man met eene slavine (hetgeen veelvuldig gebeurt), dan volgt het oudste kind de moeder en is slaaf, het tweede den vader en is vrij, het derde komt weder aan de moeder toe en is slaaf, het vierde is het deel van den vader en is vrij, enz. Bij een huwelijk tusschen onvrijen aan verschillende meesters behoorende, wordt deze regel eveneens in acht genomen, in dien zin dat het eerste, derde, vijfde kind enz. het eigendom is van den meester der slavine, het tweede, vierde, zesde kind enz. dat van den meester van den

slaaf²⁸. Ook bij de bewoners van de Philippijnsche eilanden, bij wie voorheen het stelsel van de kinderverdeeling moet hebben bestaan²⁹, gold eene dergelijke bepaling. „Wenn ein Mahaldica (een vrij persoon) sich mit einer Sklavin (oder umgekehrt) vermählte, so folgten die Kinder gerader Zahl der Kaste des Vaters, jene der ungeraden Zahl aber dem Stande der Mutter.“³⁰

Het spreekt vanzelf dat, zoo het patriarchaat altijd heeft gegolden, het kind steeds den vader gevolgd, aan den vader behoord heeft, er geen enkele reden zou zijn, om nu van dien regel af te wijken ten aanzien van het slavenrecht: waar twee onvrijen dus, het eigendom van verschillende meesters zijnde, samen trouwen, daar zal het kind aan den heer van den slaaf moeten vervallen; waar de vader vrij is, daar zal het kind ook vrij, waar de vader onvrij is, het kind ook slaaf dienen te wezen, onverschillig in welken rechtstoestand de moeder ook verkeere. Dat het dikwijls niet zoo is, dat bij het slavenrecht onder het patriarchaat, als eene anomalie, de regel *partus sequitur ventrem* voorkomt, kan niet anders dan een overblijfsel zijn van het matriarchaat.

Wij hebben nu de voornaamste van de vroeger door ons in onze verhandeling aangevoerde argumenten voor een oorspronkelijk matriarchaat bij de Arabieren, naar aanleiding van de in de critiek daartegen aangevoerde bezwaren, nader trachten toe te lichten en hier en daar door nieuwe bewijzen pogen te staven. Al onze argumenten zijn door Dr. Redhouse van onwaarde verklaard en zijne conclusie is dan ook (blz. 18), dat er nooit een matriarchaat bij de Arabieren bestaan heeft, of zoo dit wel het geval is geweest, dan toch „at some immensely remote period, far removed from an approach to historic times, say 50, 100, or more thousands of years ago, in the stone ages, before and during the great glacial period and the advent of the Aryan race in Asia, when man was slowly or rapidly differentiating from the brutes.“ „So little“, aldus heet het nog ten slotte (blz. 19) ten gunste dezer meening, „has any such matriarchal idea been current amongst

²⁸ Zie onze verhandeling: Over de verwantschap en het huwelijks- en erfrecht bij de volken van het Maleische ras, blz. 69—70.

²⁹ Zie noot 12 hiervoren.

³⁰ Blumentritt, Die Staaten der philippinischen Eingebornen in den Zeiten der Conquista, blz. 6 en 10.

Arabians for the last thirteen hundred years and more, that the laws of Islām give the inheritance of every deceased person, male or female, married or single, to be divided in fixed shares among the deceased's spouse, children (to any degree), parents or ancestors (to any degree), collaterals, etc., even to liberated slaves (male or female), according as these may exist and nearer links may fail. A maternal uncle or aunt would never inherit from a deceased nephew or niece, nor would these inherit from the maternal uncle or aunt, except as representatives of their mother, in case the deceased should leave neither descendants, ascendants, nor near collaterals, so that the estate might pass to more distant relations." Inderdaad, een zonderling argument, even zonderling zeker als een beroep op de erfrechtelijke bepalingen van het Duitsche of Nederlandsche Burgerlijk Wetboek zou zijn, ter bestrijding van een matriarchaat bij de oude Germanen. De zaak is dat Dr. Redhouse hier, en ook elders in zijne critiek, volstrekt geene rekening gehouden heeft met het bestaan van „survivals." Dezelfde Germanen bij voorbeeld hadden, tijdens Tacitus schreef, reeds het erfrecht van de eigen kinderen, en toch waren de matriarchale begrippen bij hen nog zoo sterk, dat de betrekking van de zusterskinderen tot den oom van moederszijde als nauwer en heiliger werd beschouwd dan die tot den eigen vader, zoodanig dat men bij het nemen van gijzelaars ook meer daarop lette ³¹.

Al hetgeen door Dr. Redhouse te berde is gebracht, heeft mij niet kunnen overtuigen van de onjuistheid mijner stelling, dat het matriarchaat bij de Arabieren eenmaal de heerschende vorm is geweest van het familieleven. Gaarne wil ik echter toegeven dat enkele van de door mij aangevoerde feiten, bepaaldelijk de voorbeelden van het zich noemen naar de moeder, in plaats van naar den vader, en de weinige gevallen waarbij vorsten in hunne betrekking door zusterskinderen vervangen werden, te geïsoleerd zijn, om op zich zelve iets te bewijzen. Reeds hetgeen door Nöldeke daartegen is ingebracht, heeft mij de zwakheid van dit argument doen inzien.

Eene enkele opmerking nog ten besluite. De conclusie van Dr. Redhouse is dat evenmin als de Arabieren, ook de andere Semitische volken ooit het matriarchaat gekend hebben. Hier-

³¹ Germania, XX.

tegenover stellen wij de volgende mededeeling van Nöldeke. „Zum Schlusse“, aldus heet het in zijne meer aangehaalde critiek, „weise ich noch auf einen sehr merkwürdigen Rest des Matriarchats auf semitischem Boden hin, den weder Robertson Smith noch Wilken erwähnen. Jeder Mandäer bezeichnet sich in religiösen Texten, in denen er auch oft einen anderen Namen trägt als im gemeinen Leben, als Sohn seiner Mutter, z. B.: Râm Bachtîâr, Sohn der Hawâ Mudallal, Behrâm, Sohn der Sîmath u. s. w., während er sich sonst nach seinem Vater benennt. Die Mandäer, Nachkommen der alten Babylonier, haben hier im hieratischen Styl eine uralte matriachale Ausdrucksweise beibehalten, welche in der Heimat des Mylittadienstes, wie mir einst Gutschmid bemerkte, allerdings ihren passenden Sinn hatte!“

Leiden, Juni 1885.

A: Oc 856/50

